

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra filozofie

Baruch Spinoza, Sam Harris a koncept svobodné vůle

Bakalářská práce

Adam Štencel

Vedoucí práce: Mgr. Filip Tvrdý, Ph.D.

Studijní program: Filozofie – Aplikovaná ekonomická studia

Olomouc 2020

Název práce

Baruch Spinoza, Sam Harris a koncept svobodné vůle

Název práce v anglickém jazyce

Baruch Spinoza, Sam Harris and the Concept of Free Will

Anotace

Cílem této práce je porovnat Barucha Spinozu a Sama Harrise jako dva myslitele, které od sebe dělí tři století. Budu se snažit najít podobnost v myšlenkách a názorech, které každý zvlášť zastával. Hlavním tématem porovnání bude jejich názor na svobodnou vůli. V úvodu práce se budu zabývat vymezením pojmu svobodné vůle. Popíšu problematiku svobodné vůle v historii filozofie a také názory, které dnešní myslitelé zastávají. Druhá část bude věnována Spinozovi, jeho pohledu na Boha, teorii afektů a jeho pojetí svobodné vůle. V třetí části popíšu názory Harrise, jeho pohled na svět, teorii ega a poukážu na pokusy v neurovědě, o které se Harris opírá. Závěrem práce bude porovnání názorů Spinozy a Harrise, a také potvrzení nebo vyvrácení mé domněnky, že si jsou tyto dva myslitelé podobní v názorech.

Abstract

The goal of the bachelor thesis is to compare the two world renowned philosophers, Baruch Spinoza and Sam Harris, who are separated by three centuries. I think, regardless of the epoch variation, that the thoughts and premises of both authors are similar. The main focus of the comparison is on free will, In the first part, I will introduce the concept of free will, where I will describe the problems of the concept within the history of philosophy, as well as opinions of contemporary thinkers. The second part will be devoted to Spinoza, his view of God, the theory of affects and his concept of free will. In the third part of the thesis, I will describe the opinions of Harris, his perspective on the world, theory of the ego, and I will point out the experiments in neuroscience that Harris used for his arguments. In the last chapter of the thesis I will compare the opinions of Spinoza and Harris, and also i will confirm or refute my belief that the two thinkers are similar in their opinion.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu práce Mgr. Filipu Tvrdému, Ph.D. a trpělivost, věnovaný čas, a odborné vedení při psaní mé bakalářské práce. Dále bych rád poděkoval Bc. Jitce Kadlečikové za věcné připomínky a pomoc při korekturách. Na závěr bych chtěl poděkovat všem blízkým, kteří mě při psaní podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Baruch Spinoza, Sam Harris a koncept svobodné vůle* vypracoval samostatně za použití literatury a zdrojů uvedené v této práci. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouc dne.....

.....

podpis

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Historický pohled k přístupům ke svobodné vůli.....	3
1.1.1	Antika a helénismus	3
1.1.2	Středověk a novověk.....	3
1.2	Přístupy ke svobodné vůli dnes	4
1.2.1	Kompatibilismus	4
1.2.2	Libertarianismus	5
1.2.3	Determinismus	5
1.3	Evidence svobodné vůle.....	6
1.4	Využití moderní technologie.....	6
1.5	Postoj filozofů dnes	7
2	Baruch Spinoza.....	8
2.1	Základní pojmy Spinozovy filozofie.....	9
2.2	Stručná teorie afektů.....	11
2.3	Svobodná vůle	12
2.4	Shrnutí – univerzum, člověk a svobodná vůle	14
3	Sam Harris	15
3.1	Náboženství a bůh	16
3.2	Lidské ego, vesmír a determinismus	18
3.3	Svobodná vůle a iluze svobodné vůle	19
3.4	Shrnutí – univerzum, člověk a svobodná vůle	21
4	Porovnání.....	22
4.1	Náboženství, Bůh a determinismus	22
4.2	Člověk v kontextu universa.....	23
4.3	Svobodná vůle	24
4.4	Praktická filozofie	25

5	Závěr.....	27
6	Seznam použité literatury	30

1 Úvod

Většina z nás má po většinu času pocit, že je svobodným autorem svých myšlenek a činů. Je však tomu tak i ve skutečnosti? Svobodná vůle je předpoklad pro naši zodpovědnost, morální hodnocení, právní systém či smysl lidského života obecně. Přes všechny naše pocity, ač jsou pro nás jakkoliv přesvědčivé, nám nové vědecké metody dávají indicie spíše k tomu, že svobodnou vůli nemáme. Pokud by vědecká obec uznala, že svobodná vůle neexistuje a označili by ji tak za iluzi, strhla by se mnohem větší kulturní válka, než jaká se strhla kvůli evoluční teorii (Harris 2015).

V první části své práce uvádím krátký historický přehled o svobodné vůli. Poukazuji na jednotlivá historická období a odlišné přístupy v řešení otázky, zda jsme svobodní, či nikoliv. Historicky se otázka svobodné vůle řeší přes dva tisíce let a během této doby čelila mnoha problémům, jako například jak je svobodná vůle kompatibilní s představou Boží vůle či Boží vševědoucnosti, jak můžeme být svobodní, když se skládáme z atomů a vše kolem nás taktéž, a z novodobé historie dnes nejvíce diskutovaná otázka, jakým způsobem může mít člověk svobodnou vůli, pokud je determinismus platný. Také uvádím krátký přehled hlavních směrů související s otázkou o svobodné vůli, kterými jsou kompatibilismus, libertarianismus a determinismus. Na závěr první části přidávám informace o tom, jak jsou mezi filozofy jednotlivé přístupy zastoupeny.

V druhé části se věnuji filozofům Baruchu Spinozovi a Samu Harrisovi, kteří jsou později předmětem mého porovnávání. U každého zvlášť uvádím krátký životopis, aby se čtenář lépe zorientoval v historickém kontextu a zároveň abych tím zdůraznil, že oba filozofy od sebe dělí 300 let. Každému pak věnuji jednu celou kapitolu, kde popisují základní myšlenky jednotlivých filozofů, kdy hlavním tématem je problematika svobodné vůle. Každou z jednotlivých kapitol ukončuji krátkým shrnutím z důvodu přehlednosti jednotlivých názorů u obou z filozofů.

Důležitým momentem této práce je porovnání myšlenek Spinozy a Harrise, kde se věnuji hlavně jejich přístupu k deterministickému pojetí světa, k postavení člověka v kontextu universa, ke svobodné vůli a důsledkům plynoucích z jednotlivých názorů. Snažím se na konkrétních příkladech ukázat, v čem si oba filozofové jsou podobní, nebo naopak v čem se názorově rozcházejí.

Cílem práce je potvrdit nebo vyvrátit mou domněnku, že si jsou názorově Spinoza a Harris podobní. Přejde mi totiž zajímavé, že někdo, kdo žil v 17. století, neměl k dispozici vědecké

nástroje dnešní doby a svou filozofii vystavěl na základě systému, jenž si sám vytvořil, by mohl být názorově velmi podobný někomu, kdo je populárním autorem 21. století vycházejícím ve svých názorech z vědeckých poznatků, které se učinily za poslední roky v neurovědě. Jestliže tomu tak je, jedná se o další z příkladů, proč je důležité zajímat se o jinou filozofii než tu dnešní. Je totiž možné, že mnohé myšlenky, jež byly řečeny, byly správné a konečně se dostáváme do doby, kdy je možné je empiricky ověřovat a tím potvrzovat nebo vyvracet názory dřívějších myslitelů.

1.1 Historický pohled k přístupům ke svobodné vůli

To, jestli existuje nebo neexistuje svobodná vůle, je jeden ze zásadních filozofických problémů, který se řeší minimálně přes dvě tisíciletí (Havlíček 2013). Během jednotlivých filozofických období se k problematice svobodné vůle přistupovalo různými způsoby. V následující kapitole se věnuji problematice svobodné vůle v průběhu historie. Pro tuto potřebu jsem čerpal ze sekundární literatury, konkrétně ze *Stanford Encyclopedia of Philosophy* a to zejména kvůli větší přehlednosti při orientaci v historickém kontextu.

1.1.1 Antika a helénismus

Například pro Platóna byla svobodná vůle druhem sebeovládání, které bylo třeba zdokonalovat, aby se člověk vymanil z moci tyranie základních tužeb. To mělo za následek získání přesnějšího porozumění pravého dobra a následné usilování o něj. Aristotelés na rozdíl od Platóna dával větší důraz na teoretické zkoumání volby jednotlivce při iniciování různých úkonů, které následně vyústí ve zvyky, a to buď dobré, nebo špatné. Tvrdil, že na rozdíl od iracionálních stvoření máme možnost v každé chvíli konat, nebo nekonat, a to ve většině případů na základě dobrovolnosti. Jsme si vědomi následků našeho konání a podle toho, jaká činíme rozhodnutí, ze sebe děláme ctnostného, anebo naopak zlého člověka. Tato myšlenka vybízí k otázce, jestli jsme kompletně determinováni naším současným stavem. Stanovisko Aristotela bylo takové, že člověk je částečným výsledkem svých předchozích rozhodnutí. V helénismu probíhaly debaty mezi epikurejci, stoiky a skeptiky. Mezi epikurejci a stoiky panoval názor, že duše jsou tělesné podstaty, a řídí se tak přírodními zákony jako vše v přírodě. Stoikové věřili v kauzální determinismus, co se týče lidské volby a chování, ale i přesto tvrdili, že volba je nakonec na nás. Epikurejci, i když viděli svět jako svět tvořený atomy, determinismus zavrhli. Argumentovali tím, že jsou atomy náchylné k malým odchylkám, a proto naše vůle není determinována (O'Connor a Franklin 2019).

1.1.2 Středověk a novověk

Ve 4. století n.l. se věnoval svobodné vůli sv. Augustin. S ohledem na silící pozici křesťanství řešil problém původu zla, který souvisí se svobodou Boha. Ve svých pracích *Vyznání* a *O milosti a svobodném rozhodování* dochází k názoru, že Bůh není původcem zla na světě, ale je jím člověk zneužívající svobody. Tomáš Akvinský ve 13. století tvrdil, že vůle je racionální touha. Nemohli bychom jít směrem k tomu, co se nám nezdá být dobré. Naše vůle je svobodná v tom, že není od přírody pevně dána. Navíc, jako dobré můžeme v průběhu času chápat různé věci, a proto naše touha může mít vždy jiný cíl. Vůle se pak projevuje v uvažování

o prostředcích, jak onoho dobra dosáhnout. V raném novověku se řešil problém svobodné vůle ze dvou důvodů. První byl problém s morálkou, a sice pokud bychom neměli víru ve svobodnou vůli, bylo by málo důvodů chovat se morálně. Tento problém souvisí hlavně s posmrtným životem, kdy bez svobodné vůle by nedával smysl božský soud. Druhý problém pak souvisí s postupným objevováním matematických a přírodních zákonů a následného nesouladu, kdy deterministické přírodní zákony nejsou kompatibilní se svobodou rozhodování (O'Connor a Franklin 2019).

1.2 Přístupy ke svobodné vůli dnes

V dnešní době rozlišujeme dva základní přístupy k problematice svobodné vůle, kde základním kritériem je kompatibilita svobodné vůle s determinismem. Těmito přístupy jsou kompatibilismus a inkompatibilismus, kdy inkompatibilismus dále dělíme na libertarianismus a (tvrdý) determinismus (Fischer 2007).

1.2.1 Kompatibilismus

Kompatibilismus nabízí řešení problému svobodné vůle a determinismu. Kompatibilisté věří v deterministický svět, tj. že věci kolem nás mají fyzikální zákonitosti a sled událostí následujících je dán událostmi minulými. Nepopírají tedy fyzikální zákony ani nezbírají proti fyzikálním objevům, které podporují ideu deterministického světa, ale zároveň tvrdí, že máme svobodnou vůli. Nějakým způsobem je člověk, co se týče rozhodování a myšlení, imunní vůči deterministickému světu kolem sebe, a má tak možnost se svobodně rozhodovat. Kompatibilisté se věnují problému hlavně z morálního hlediska, protože svobodná vůle je většinou brána jako nutná pro morální odpovědnost. Kdybychom neměli svobodnou vůli, nemohli bychom říct, že jsme morálně odpovědní za naše činy. Mezi zástupce klasického kompatibilismu můžeme řadit například Thomase Hobbesa, Davida Huma, anebo Harryho Frankfurta, který patří mezi obhájce hierarchického kompatibilismu, rozdělující touhy prvního a druhého řádu, a který v roce 1969 došel k tzv. frankfurtským příkladům podporující myšlenku kompatibilismu. V neposlední řadě se můžeme zařadit také Susan Wolfovou, jež je zástupkyní tzv. *the reason view* kompatibilismu, kde aby byl agent brán za zodpovědného, tak musí splňovat dvě podmínky. Za prvé musí být svobodný ve svých činech a za druhé musí jednat morálně tj. mít hodnoty, kterými se řídí (McKenna a Coates 2020).

1.2.2 Libertarianismus

Libertarianismus zastává stanovisko svobodného rozhodování a svobodné vůle, ale neuznává deterministický svět. S tím se tato skupina dostává do těžké pozice v obhajování si tohoto názoru. Nejen že musí obhájit, jak je možné neuznávat determinismus, ale musí také vysvětlit, jak funguje nekompatibilita determinismu a svobodné vůle. Kromě těchto dvou problémů čelí otázce, zda jejich teorie není příliš záhadná a obskurní, jak tvrdí někteří kritici, a zda je vůbec jejich teorie srozumitelná a konzistentní (Kane 2005). Robert Kane, který patří k předním filozofům zabývajícím se problémem svobodné vůle, tvrdí:

1. Existence alternativních možností (nebo pravomoc agenta dělat jinak) je nezbytnou podmínkou svobodného jednání nebo jednání z „vlastní svobodné vůle“;
2. Determinismus není slučitelný s alternativními možnostmi (vylučuje pravomoc dělat jinak). (Kane 2011, s. 10)

Kane svou argumentaci proti kompatibilismu neopírá pouze o první z bodů AP (alternative possibilities, neboli podmínka alternativních možností.), ale zavádí také UR (ultimate responsibility, neboli podmínka konečné odpovědnosti), tzv. konečnou odpovědnost. Podmínka alternativních možností je sice nezbytné kritérium pro svobodnou vůli, nicméně nedostatečné. Konečná odpovědnost znamená, že agenti, kteří mají svobodnou vůli, musí být konečným zdrojem své činnosti, a ne pouze součástí kauzálního řetězce. Jinými slovy, agent musí být odpovědný za vše, co je dostatečným a nezbytným důvodem pro uskutečnění akce (Kane 2011).

1.2.3 Determinismus

Tvrdí determinismus na rozdíl od libertarianismu tvrdí, že svobodná vůle nemůže existovat. Myšlenka svobodné vůle je neslučitelná s plně deterministickým světem, kde platí přírodní zákony a kde každá událost je přímou příčinou události následující. Tento názor či myšlenka sahá až do antiky, ale začala se více zkoumat až s příchodem 18. století. Důvodem byl rozvoj matematiky a přírodních věd. Tento koncept dívání se na svět přináší mnohé problémy, a to například v oblasti morálky, trestního práva, nebo náboženství. Díky rozvoji ve vědních oborech jako je fyzika, genetika, neurověda a další se může zdát, že přijetí deterministického stanoviska je nasnadě, nicméně determinismus není potvrzen ani vyvrácen, neboť nemůžeme s jistotou říct, zda žijeme nebo nežijeme v čistě deterministickém světě. Každý další objev může změnit náš pohled na to, jak nahlížíme na náš svět. Mezi deterministy patřili již atomisté (např. Démokritos), Baruch Spinoza, Pierre-Simon Laplace, nebo Arthur Schopenhauer (Hofer 2016).

1.3 Evidence svobodné vůle

Problém svobodné vůle je spjat s fenoménem vědomí. Pokud činíme na základě vědomých mentálních stavů, cítíme se být svobodní, v opačném případě se za svobodné nepokládáme. Tento pohled na problematiku je hluboce zakořeněn v lidovém pojetí svobodné vůle, který vnímá člověka po vzoru Reného Descarta, tělo jako *res extensa* a vědomí jako *res cogitas*. Netřeba zdůrazňovat, že tato myšlenka je mezi filozofy i vědci překonaná (Havlíček 2013). I přesto, že je toto vnímání člověka překonané, domníváme se na základě introspekce, že máme svobodnou vůli. Máme totiž pocit, že naše vědomé „já“ je svobodným aktérem našich akcí a tento pocit bereme jako skutečnost. Nicméně introspekce samotná byla zpochybněna, a tak tento argument pro svobodnou vůli není zcela validní. Jak píše Antonín Dolák:

Introspekci nelze věřit proto, že nemáme přístup ke všem našim mentálním stavům a hlavně ke všem příčinám našich mentálních stavů. Z této naší neznalosti může snadno vzniknout pocit evidence, že jsme svobodní. Nevidíme příčiny našich mentálních stavů, a z toho chybně vyvozujeme, že žádné příčiny nemají. (Dolák 2010)

Wagner a Wheatley přišli se zajímavou teorií, podle které mají lidé pocit, že jsou vědomými aktéry na základě postdikce. Podlé této teorie si zpětně konstruujeme realitu, jež nejlépe koresponduje s našimi myšlenkami a následnými akcemi. Jako příklad uvádí situaci s člověkem v parku, jenž se dívá na strom a říká si, že by se větev stromu mohla pohnout. V momentu, kdy se větev pohne, a dokonce tím směrem, o kterém člověk uvažoval, získá daný člověk silný pocit, že nějakým způsobem větví pohnul. Na příkladu s větví od stromu se tento přístup může zdát poněkud zvláštní, nicméně na naše končetiny, či dokonce myšlenky se dá pohlížet stejným způsobem. Víme, co jednotlivé části našeho těla mají dělat a jakmile to dělají, vnímáme to jako náš vědomý akt. Myšlenky i dění kolem nás mají nevědomé příčiny a stejně se domníváme, že jsme vědomými aktéry (Wegner a Wheatley 1999).

1.4 Využití moderní technologie

S nástupem využívání moderních technologií se dnes do diskuse o svobodné vůli přispívá i argumenty založenými na empirických důkazech, a tak problém není již jen čistě metafyzický, jak tomu bylo dříve. Jedny z prvních a asi nejslavnějších příkladů jsou pokusy Benjamina Libeta, který zkoumal časový aspekt vědomí. Při nejvýznamnějším z experimentů, a to z roku 1983, zjistil, že vědomý prožitek vykonat akci není kauzální příčinou akce samotné, ale je jím podnět na nevědomé úrovni člověka – více k tomuto experimentu v Libet et al. 1983. Tento výsledek byl podle některých přímým důkazem o tom, že svobodná vůle je jen iluze.

Sám Libet ale tuto interpretaci odmítal (Havlíček 2013). Více o podobných experimentech pojednávám v kapitole o Samu Harrisovi.

1.5 Postoj filozofů dnes

Podle výzkumu, který proběhl v roce 2009, je postoj filozofů následující: kompatibilismus 59,1 %, libertarianismus 13,7 %, determinismus 12,2 % a jiná řešení problému 14,9 %. Výzkum se zaměřoval na anglocentrické filozofy kvůli problému se získáním respondentů z celého světa, a tudíž pracoval s vybranými filozofickými katedrami z USA (62), Velké Británie (18), Evropy (7), Kanadě (7) a Australasie (5), kde byli dotazováni akademičtí filozofové a doktorandi (Bourget a Chalmers 2014). Z odpovědí můžeme vidět, že valná většina filozofů věří ve svobodnou vůli (kompatibilismus + libertarianismus), naopak méně pak v to, že svobodnou vůli nemáme (determinismus). Otázkou je, co měli na mysli tací, kteří zvolili jako možnost při dotazování jiná řešení problematiky.

2 Baruch Spinoza

Abychom co nejlépe pochopili filozofii Spinozy, měli bychom si na začátek říci něco o jeho životě. Baruch Spinoza¹ se narodil 24. listopadu roku 1632 v Amsterdamu. Byl židovského původu a patřil historicky k sefardským Židům.² Během studií na rabína zaujal kritický postoj k náboženským názorům. Byl ovlivněn tzv. společenstvím kolegiantů³ a zájmem o filozofii a vědu. Jeho názory a postoje vedly roku 1656 k jeho exkomunikaci. Jako první formuloval vyhroceně deterministické stanovisko, které vychází z monistické metafyziky. Jak shrnuje Spinozu M. Hemelík ve své knize: „Byl tedy portugalským Židem španělského původu narozeným v Amsterdamu, exkomunikován ze židovské obce a zároveň neochotným přijmout jakékoliv jiné náboženské vyznání.“ (Hemelík 1996, s. 51) Když se nad tím zamyslíme, můžeme dojít k závěru, že Spinoza neměl nikdy domov ani duchovní zázemí. Spinozova životní situace může být jeden z důvodů, proč je jeho filozofie hlavně filozofií života, zabývající se otázkami, jak najít štěstí, svobodu, nebo jak správně žít. To hlavní podle Spinozy, o co má smysl v lidském životě usilovat, je právě lidská cesta ke svobodě, štěstí a blaženosti. Spinoza napsal mnoho textů, kdy mezi nejznámější patří *Pojednání o nápravě rozumu*, *Descartovy Principy filosofie*, *Etika vyložena způsobem užívaným v geometrii*, *Traktát teologicko-politický* a *Rozprava politická* (Hemelík 1996).

Problematiku svobodné vůle u Spinozy můžeme najít hlavně ve spisu *Etika*, ze kterého nejvíce čerpám. V této knize Spinoza rozebírá geometrickou metodou svou metafyziku tak, jak si ji sám vystavěl a logicky podpořil. Knihu psal mezi lety 1664-1675. Během této doby toto dílo několikrát přepracoval a věnoval se i jiným pracím, jako třeba *Teologicko-politickému traktátu*. Dochovaná podoba není dokončeným dílem, a tak ji nejde brát jako ucelenou a konečnou formu filozofova myšlení. Knihu nelze číst jako jednotné dílo, protože svým způsobem všechny Spinozovy spisy spolu navzájem souvisí a vzájemně se doplňují (Bartošek 2004).

¹ Spinoza používal i portugalský tvar svého jména Bento Spinoza, latinizovaný tvar B. Spinoza nebo B. de spinoza. Rodné jméno B. Spinozy bylo Bento, Benito, v hebrejském tvaru pak Baruch.

² Tzv. marranos – španělští Židé, kteří vynuceně přijali křesťanskou víru, ale zůstali potají věrní judaismu. Pod nátlakem, který se ve Španělsku stupňoval, byli nuceni hledat azyl v jiných zemích (Hemelík, s. 49).

³ Kolegianté – svobodná náboženská společnost, která se scházela bez kněží.

2.1 Základní pojmy Spinozovy filozofie

Spinozova metafyzika je opřena o pevný bod, kterým je Bůh. V úvodu *Etiky* v definicích 3, 4, 5 a 6 Spinoza zmiňuje substanci, atribut, modus a Boha. Substanci definuje jako něco, co je samo v sobě a co je chápáno ze sebe sama. Je jediná, nutně existující a můžeme ji chápat jako projev Boha. Atributem rozumí Spinoza to, co rozum postihuje ze substance jako něco takového, v čem náleží její esence. Je to způsob vyjadřování esence substance neboli esence Boha. Jednotlivé atributy jsou rozdílným vyjádřením téhož, a to Boha. Toto vyjadřování téhož probíhá pomocí všech atributů paralelně. Spinoza modus chápe jako stavy substance. Svým způsobem jsou to jednotlivá jsoucna, ať už myšlená, nebo tělesná. Jednotlivá jsoucna se navzájem ovlivňují, ale pouze jsoucna, jež jsou stejného druhu atributu.⁴ Díky tomuto ovlivňování, které má kauzální charakter, můžeme říct, že svět jsoucen je deterministický. Člověk je tohoto světa součástí, neboť tělo člověka je modem atributu rozlehlosti a myšlení je modem atributu myšlení. Protože atributy jsou vyjádřením téhož, tak existuje souběžnost mezi stavy těla a stavy myšlení, a proto je člověk součástí determinovaného světa. Bůh je pro Spinozu absolutně nekonečné jsoucno, tzn. substance sestávající se z nekonečného počtu atributů, kdy každý vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci (Spinoza 2004, s. 9).

Kromě toho, že je Bůh pevným bodem pro Spinozovu filozofii, tak je také základním předpokladem pro to, aby svět, o kterém Spinoza mluví, byl plně deterministický. To je možné díky vlastnostem, jež jsou Bohu připisovány, to především že jde o substanci, která je jediná a jež existuje nutně. Bůh není příčinou vnější, ale je imanentní ve všech věcech. Toto monistické pojetí světa je vyjádřeno známým výrokem „Bůh neboli příroda“, který nám vlastně říká, že Příroda a Bůh jsou pro Spinozu synonyma (Röd 2001). Jak zmiňuje Pavel Bartošek:

Spinozovo slavné ztotožnění Boha a přírody ve výroku „Bůh neboli příroda“ není ani tak ztotožněním, jako překladem z teologického do naturalistického slovníku. Jako by tím Spinoza upozornil, že vše, co bylo dosud řečeno o Bohu, je třeba od nynějška vztahovat pouze na přírodu. V žádném případě totiž nejde o nějaké zbožštění přírody či o její oduševnění Boží přítomností. (Bartošek 2004, s. 277)

I když Spinoza vidí svět plně deterministicky, hned v knize 1. se sedmá definice věnuje vymezení tomu, jak Spinoza vnímá pojem svoboda:

⁴ Tělesná věc ovlivňuje tělesnou věc, neboť jsou obě věci atributem rozlehlosti.

Říkáme, že nějaká věc je svobodná, jestliže existuje pouze z nutnosti své přirozenosti a je pouze sama sebou determinovaná ke svému jednání. Říkáme, že nějaká věc je nutná nebo spíše nucená, jestliže je k určitému vymezenému způsobu existence a působení determinovaná něčím jiným. (Spinoza 2004, s.10)

Takto svobodný je pouze Bůh, protože je substancí, která determinuje sama sebe, a není tak ničím ani nikým jiným nucená (Spinoza 2004, s. 25) To zmiňuje Spinoza jak v *Etice*, tak i například v *Metafyzických myšlenkách*, ve kterých tvrdí: „Bůh je absolutní příčinou všech věcí a jedná z absolutní svobodné vůle.“ (Spinoza 2000, 59) Důležité je však říct, že ač je Bůh determinován sám sebou, tak jedná nutně, a nikoliv svobodně. Paradoxně determinování Boha sebe samým je právě tím důvodem, proč jako jediný je svobodný. Pro Spinozu jsou v tomto případě pojmy nutnost a svoboda v paralele, kdy Bůh nemůže upustit od toho, jak činí. O tomto „paradoxu“ pojednává i v *Krátkém pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu* (Spinoza 1932, s. 24) nebo v *Listech*: „Bůh, ač nutně, existuje přece svobodně, protože existuje jen z nutnosti své podstaty.“ (Spinoza 1932, s. 181)

Poslední důležitá věc, co se Boha týče je, že Bůh nemá svobodnou vůli, a to i přes to, že je sám svobodnou příčinou. Spinoza za prvé kritizuje názory, které mají tendenci přisuzovat Bohu lidské vlastnosti (Spinoza 1932, s. 249) a za druhé o vůli pak tvrdí, že se má k přirozenosti Boha stejně jako pohyb, klid a ostatní věci v přírodě, které plynou z nutnosti boží přirozenosti (Spinoza 2004, s. 38). Můžeme zde tedy vidět rozdíl v pojmech svoboda (Bůh je svobodný – není determinován ničím vnějším) a svobodná vůle (Bůh ji nemá a lidé mají pouze iluzi svobodné vůle⁵).

Ve světě, který je deterministický, není místo pro nahodilost. K tomu, zda něco může být nahodilé, se Spinoza vyjadřuje ve svém *Krátkém pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu*, kde říká:

To, co nemá příčinu, aby bylo, je nemožno, aby bylo; to něco, jež je náhodné, nemá příčinu; ergo. (...) má-li něco, co je náhodné, určitou a jistou příčinu svého bytí, tedy to pak musí býti nezbytně; aby to však bylo náhodným a nezbytným zároveň, toť si odporuje; ergo. (Spinoza 1932, s. 27)

⁵ Lidé se domnívají, že jsou svobodní, protože si jsou vědomi svého chtění a svých pudů, ale ani ve snách nemyslí na příčiny, jež vyvolávají jejich touhu něco chtít a k něčemu zaměřovat svůj pud, protože jim nejsou známy. (Spinoza 2004, s. 43)

I když Spinoza na dalších řádcích poukazuje na příklady, jak by se mohla nahodilost dostat do vzorce příčina → následek, tak všechny popírá. Ukazuje, že se jedná pouze o omyly v úsudcích těch, co by takto smýšleli.⁶ Můžeme tedy říci, že svět je pro Spinozu kauzálně deterministický. Stejně zákony pak platí jak pro přírodu, tak pro lidi či jiná stvoření. Tento pohled, kdy pro vše platí jeden zákon (zákon kauzálního determinismu)⁷ zapadá do monistického konceptu světa, tak jak jej Spinoza popisuje.

2.2 Stručná teorie afektů

Spinozova teorie afektů⁸ přímo souvisí se svobodou člověka. Dle Spinozy tkví totiž nesvoboda člověka v neschopnosti mírnění a omezování afektů (Spinoza 2004, s. 173). Co Spinoza afektem rozumí? Ve třetí knize *Etiky* definuje afekt tímto způsobem: „Afektem rozumím stavy těla, jimiž se zvětšuje nebo zmenšuje jeho schopnost něco konat. Stejným termínem označuji ideje těchto stavů.“ (Spinoza 2004, s. 107) Jedná se tedy o stav, který buď nějakou naši aktivitu (jak těla, tak mysli) stupňuje nebo omezuje, a na základě toho je každý afekt charakterizován buď pozitivně, nebo negativně. Pakliže se jedná o skupinu pozitivních afektů, které podporují slast, dochází k přechodu daného člověka, jenž afekt zakouší, z nižší úrovně dokonalosti na úroveň vyšší. Pokud se však jedná o afekt charakterizovaný negativně, dochází k opačnému procesu. Například prožitek strasti je doprovázen přechodem z vyšší úrovně dokonalosti na úroveň nižší. Pojem dokonalost zde souvisí s adekvátními a neadekvátními idejemi, kdy čím vyšší je podíl adekvátních idejí ducha, tím je duch dokonalejší. Protože Spinoza chápe dokonalost jako totožnou se skutečností, můžeme říci, že čím je něco více dokonalejší, tím je to skutečnější (respektive čím máme lepší dokonalost ducha, tím lépe nazíráme skutečnost) (Spinoza 2004, s. 175). Aktivním duchem (nachází se ve stavu činném) pak nazýváme takového ducha, který nahlíží skutečnost na základě adekvátních idejí. Tento duch pak poznává kauzální souvislosti afektů a poznává tak skutečnost a řád přírody, jehož je sám součástí. Duch, který nechápe své afekty (neprohlédne vznik svých afektů), je pasivní a nachází se ve stavu trpném (Röd 2001, s. 304-305).

⁶ *Krátké pojednání* s. 27, zde se objevuje příklad s příčinou nahodilou a s nahodilostí existence příčiny.

⁷ Ještě počátkem 20. století představoval determinismus nejběžnější přístup k vědeckému popisu světa (Hawking 2007, s.61).

⁸ Afektům se Spinoza věnuje hlavně ve 3. knize *Etiky*, viz s. 105-172.

2.3 Svobodná vůle

Již jsem zmínil, že pro Spinozu je svobodná věc taková, která determinuje sama sebe a není determinovaná ničím z vnějšku. Nicméně zde mluvíme o svobodné věci, a nikoliv o svobodné vůli. Jak tedy Spinoza svobodnou vůli vnímá a je u něj vůbec myslitelná? I když svobodnou vůli mnohokrát zmiňuje, a to hlavně ve spojitosti s Bohem, tak jednoznačnou definici nenabízí. Nejblíže se k definici dostáváme v *Etice* v knize druhé *O Přírozenosti a původu mysli*, kde tvrdí, že vůli nazýváme snahu o setrvání ve svém bytí vztahující se pouze k mysli (Spinoza 2004, s. 115). Jinde však srovnává vůli s rozumem, které jsou podle něj totožné. Jedná se buďto o fikci, o metafyzická jsoucna⁹ nebo také o ideu toho, co mají všechna chtění společné (Spinoza 2004, s. 100). Svobodnou vůli bychom nicméně mohli nazvat takovou vůli, která není zapříčiněna ničím z vnějšku.

Můžeme říct, že svobodnou vůli jako takovou Spinoza z principu odmítá. Pojďme se podívat na to, jak je to se svobodou člověka. Na základě monismu a učení o afektech¹⁰ dochází Spinoza k tomu, že člověk není svobodný. Lidské nesvobodě věnuje celou čtvrtou knihu *Etiky*, kde se věnuje hlavně problematice s afekty. V úvodu čtvrté knihy píše: „Nesvobodou nazývám lidskou bezmocnost v mírnění a omezování afektů“. (Spinoza 2004, s. 173) Nicméně Spinoza má potřebu hned v následující knize ukázat cestu k lidské svobodě (ukazuje cestu, nicméně netvrdí, že by svobodný člověk existoval). Jako každé jsoucno je i člověk součástí jedné jediné substance. A stejně tak jako bytí náleží částečně všem jsoucům, tak i princip svobodnosti, který je pouze v Bohu, může působit oslabenou měrou na člověka. Nenáleží mu však taková svoboda, která je způsobená svobodnou vůli, ale spíše taková, jež je realizována jako nutnost (Hemelík 1996, s. 24-28).

Z čeho se skládá cesta k lidské svobodě? Tato cesta je založena hlavně na adekvátním neboli co nejvyšším možném poznání. Pakliže takového poznání dosáhneme, budeme správně nazírat afekty, které na nás působí, a budeme tak schopni co nejvíce se těmto vášním vzepřít a konat tak hlavně na základě rozumu. Afekty stanovené na základě rozumu pak mají delší trvání než vášně způsobené vnější příčinou. Kromě afektů samotných záleží také na tom, jak budeme poznávat obecný řád a do jaké míry budeme nazírat Boha. Jestliže se nám dostane poznání obecného řádu a uvědomění si imanence Boha v nás i ve všem kolem nás, budeme

⁹ „(...) Z toho vyplývá, že tyto a podobné schopnosti jsou buď přímo fikce, nebo nic jiného než metafyzická jsoucna, univerzálie, která vytváříme z jednotlivých věcí. Má se tedy rozum a vůle k jednotlivým ideám nebo chtěním stejně, jako se má kamennost k jednotlivým kamenům nebo jak se má člověk k Petrovi či Pavlovi.“ (Spinoza 2004, s. 96)

¹⁰ Lidskou nesvobodu a problematiku afektů řeší Spinoza hlavně ve čtvrté knize *Etiky*.

schopni jednat na základě naší přirozenosti. Stručně řečeno cesta ke svobodě člověka vede přes rozumové uvědomění, že jsme jako všechno ostatní součástí jednoho celku podléhající nutnosti, která je všemu vlastní (Hemelík 2006).

Proč se však domníváme, že máme svobodnou vůli? Tento lidský omyl Spinoza demonstruje na příkladu s domem, který se nachází v *Etice*.

Řekneme-li například, že účelovou příčinou tohoto či onoho domu je bydlení, rozumíme tím pochopitelně jen to, že člověk, který si představil pohodlí domácího života, byl tím pudově pohnut k vystavění domu. Proto představuje bydlení, pokud je chápeme jako účelovou příčinu, jen a jen tento jednotlivý pud, který je takto vlastně příčinou účinnou, jež se považuje za první příčinu, protože lidé příčiny svých pudů obecně neznají. Jsou si sice, jak jsem již několikrát řekl, vědomi svých činů a svých pudů, ale příčiny, které jejich pud determinují, neznají. (Spinoza 2004, s. 175)

Myslíme si tedy, že konáme na základě příčiny, kterou bereme jako účelovou, avšak nepracujeme dále s tím, co bylo příčinou, jež dala vznik “naší“ účelové příčině. Ještě lépe můžeme vidět Spinozovo pojetí svobodné vůle na příkladu s kamenem, který můžeme najít v jednom z dochovaných dopisů.

(...) že kámen, dokud se pohybuje, myslí a ví, že se, seč je, snaží, aby se pohybovati nepřestal. Tento kámen věru, ježto si vědom jen svého snažení a nikterak není lhostejný, bude věřiti, že je úplně svoboden a že ho nic neudrží v pohybu než jeho vůle. A to je ona lidská svoboda, kterou se všichni vychloubají a která jediné v tom záleží, že si lidé jsou vědomi svých žádostí, nikoli však příčin, kterými jsou určováni. (Spinoza 1932, s. 182)

Stejně tak jako kámen i my se domníváme, že máme svobodnou vůli. Ve skutečnosti je to tak, že jediné, co máme, je iluze svobodné vůle. Svobodná vůle jako taková, jak jsme si již dříve řekli, u člověka není možná.

2.4 Shrnutí – univerzum, člověk a svobodná vůle

Spinoza byl původem židovského vyznání, ale kvůli dogmatismu, který ho odpuzoval, se vzdálil židovství natolik, že byl roku 1656 exkomunikován. Měl problém s klasickým pojetím Boha a dá se říci, že byl první kritický čtenář *Bible* své doby. Svým kontroverzním výrokem „Bůh čili příroda“ se dotkl nejednoho věřícího (Röd 2001). Pakliže z filozofova myšlení vypustíme pojem Boha, můžeme jej nahradit například vesmírem. Vesmírem, který je věčný a řídí se zákony které jsou stejné jak pro něj, tak pro vše, co se v tomto vesmíru nachází. Podobnou myšlenku vyřkl John Toland, který označil Spinozovu filozofii jako panteismus a tvrdil, že Spinoza neuznával Boha, ale univerzum (Israel 2001).

Pohled na svět jako celek přímo souvisí s pohledem na člověka. Člověk pro Spinozu není individuum, jak by se intuitivně mohlo zdát, ale je součástí jednoho celku. Já jako subjekt, vnímám a interaguji s okolím, ale to ještě neznamena jedinečnost každého zvlášť. Důvod, proč o sobě takto smýšlíme, je, že na rozdíl od ostatních jsouceni si je člověk vědom své přirozenosti. To nám pak dává iluzorní pocit naší výjimečnosti a individuality (Hemelík 2006).

Svobodnou vůli člověk podle Spinozy nemá, má pouze iluzi svobodné vůle. I přes to, že svobodnou vůli nemáme, nabízí Spinoza cestu ke štěstí skrze pravé poznání a uvědomění si svého místa v kontextu celého univerza. Štěstí neboli svoboda mysli (Spinoza 2004, s. 241) je podle Spinozy spokojenost ducha vzniklá z intuitivního poznání univerza (Boha) (Spinoza 2004, s. 234). Pocitu štěstí můžeme tedy dosáhnout zdokonalováním svého rozumu a poznáváním zákonů a principů světa kolem (Hemelík 1996).

3 Sam Harris

Samuel Benjamin Harris (*1967) je americký autor, filozof, neurovědec a kritik náboženství. Řadí se mezi tzv. jezdce nového ateismu,¹¹ kteří mají kritický postoj k náboženství a kteří chtějí, na základě novodobých poznatků, aby se náboženství vystavovalo racionálním argumentům. Harris se během studia angličtiny začal více zajímat o filozofii a náboženské otázky. To ho vedlo k tomu, že studium přerušil a následně jedenáct let strávil v Asii meditací a učením se o hinduismu a buddhismu. Poté, co se vrátil do Ameriky, získal v roce 2000 bakalářský titul z filozofie a v roce 2009 Ph.D. v neurovědě. První knihu s názvem *End of Faith* začal psát krátce po útocích 11. září a následně knihu vydal v roce 2004. Ta byla dobře přijata a stala se bestsellerem. Tím se dostal do povědomí hlavně amerických čtenářů a s postupem času se stal známý celosvětově. Mimo psaní knih se od roku 2013 věnuje podcastu *Waking Up*, kde diskutuje s hosty a odpovídá kritikům na dotazy. Harris je také zastáncem nenáboženských meditačních technik, ve kterých vidí smysl hlavně v tom, aby si člověk uvědomil fakt, že pocit „já“ je pouze iluze. V roce 2018 vydal aplikaci *Waking Up with Sam Harris*, která slouží jako průvodce či pomocník při meditacích (Whitney 2018).

Ve své útlé knížce *Svobodná vůle*, ze které hlavně vycházím, se Harris vyjadřuje ke svému postoji popularizační formou. Snaží se vysvětlit své stanovisko, které zastává hlavně na základě výsledků v neurovědě. Tato kniha, a tedy i postoj Harrise, byly kritizovány, a to například z důvodu nejasně formulovaného argumentu či špatné definice svobodné vůle (Nahmias 2012). V této knížce z roku 2012 Harris popisuje problematiku svobodné vůle. Tvrdí, že se jedná o natolik přesvědčivou iluzi, že lidé odmítají uvěřit, že by tomu mohlo být jinak. Rozebírá, jak se budeme cítit, pokud by nám někdo ukázal důkazy o neexistenci svobodné vůle, jaký by to mělo dopad na politickou svobodu, právní systém a přístup k životu obecně (Harris 2015).

Čerpám ale i z ostatních Harrisových knížek jako například z *Letter to a Christian Nation* nebo *The Moral Landscape*, protože postoj Harrise není jen o svobodné vůli, ale souvisí také s jeho přístupem k náboženství, lidskému egu, postavení člověka ve světě a přístupu ke světu jako takovému.

¹¹ Mezi další členy uskupení patří Richard Dawkins, Daniel Dennett a Christopher Hitchens.

3.1 Náboženství a bůh

Přístup Harrise k náboženství je obecně známý a jak jsem již zmínil, patří mezi členy nového ateismu. Svůj striktní a kritický postoj k náboženství předkládá hlavně v knize *The End of Faith*. V této knize Harris kritizuje křesťanství, islám a náboženství obecně. Harris například napadá absurdnost přístupu společnosti, kde je normální domnívat se, že vaše myšlenky slyší tvůrce vesmíru, ale to, že by se tvůrce s námi dorozumíval pomocí morseovky skrze déšť, je považováno za projev duševní nemoci (Harris 2004, s. 72). To souvisí s běžnou narážkou na jakékoliv náboženství, kdy, pokud věříte v něco nadpřirozeného sám, je to náznak psychické nestability, ale pokud se jedná o hromadnou víru, tak se to nazývá náboženství. Dále Harris poukazuje na zneužívání náboženství, a to k fanatickým účelům a podněcování k násilí. To demonstruje na příkladech s inkvizicí a holokaustem. Tyto dva příklady vybral, protože mu přijdou jako nejvíc dokazující to, jak víra v Boha může lidi zmást a udělat i z obyčejných lidí pomatené jedince. Holokaust, ač se nám může zdát, že šlo o světskou, a nikoliv náboženskou záležitost, byl podle Harrise založen na náboženských základech, a to prostřednictvím antisemitismu. „Vědomě či nevědomě, nacisté byli zástupci náboženství.“ (Harris 2004, s. 79) Co shledává jako ohrožující, je vliv náboženských názorů na politiku, a to hlavně politiku Spojených států amerických. Příkladem uvádí prohlášení o Ronaldu Reaganovi, který se na Střední východ díval skrze biblická proroctví, nebo dlouhodobou politiku USA v oblasti Blízkého východu, a to hlavně v souvislosti s Izraelem.

Fundamentální křesťané podporují Izrael, protože věří, že konečná konsolidace židovské moci ve Svaté zemi – konkrétně přestavba Šalamounova chrámu – povede jak k druhému příchodu Krista, tak ke konečnému zničení Židů. (Harris 2004, s. 153)

V roce 2006 napsal Harris *Letter to a Christian Nation* jako reakci na kritiku (hlavně z řad křesťanů), které se mu dostalo po vydání knihy *The end of Faith*. Napsal jej také jako odpověď na nouzový stav v USA. Tímto nouzovým stavem Harris nazývá situaci, kdy podle Gallupova průzkumu pouze 12 % Američanů věří v klasický darwinismus bez přičinění Boha, 31 % naopak věří, že evoluce byla vedena Bohem. Dále průzkum ukázal že 53 % Američanů jsou kreacionisté. Tento průzkum Harrise znepokojuje, a to z toho důvodu, že věda nám v 21. století dává důkazy o neinteligentním designu, ale náboženství nám o inteligentním designérovi důkazy nedává žádné. Kreacionismu věří přes půlku obyvatelstva, a to navzdory tomu, že máme dnes důkazy o stáří Země. Je absurdní, že tito lidé volí a jsou sami voleni na významná politická

místa (Harris 2006, s.10-12). To je důvod, proč je Harris tak vyhraněný ateista¹². Děsí ho představa, že lidé, kteří jsou součástí společnosti a rozhodují o jejím chodu, vyznávají náboženství, které je v rozporu s poznatky 21. století. V momentě, kdy chce náboženství podrobit racionálním a vědeckým argumentům, náboženství selhává.

Boha, tak jak jej vykládá například křesťanství nebo islám, Harris odmítá a nazývá jej imaginárním (Harris 2006, s. 91). Odmítá jej kvůli tomu, že pro něj nemáme žádné důkazy a také proto, že nemáme žádnou racionální odpověď, proč v něj věříme. Zeptáme-li se někoho kdo věří v Boha, proč věří, může odpovědět například stejně jako Pascal: „Protože je to rozumné.“¹³ Nemůžeme v tomto případě však chápat slovo věřit stejně jako v případě, kdy řeknu: „Věřím, že voda je sloučenina skládající se ze dvou atomů vodíku a jednoho atomu kyslíku.“ Dotázaný může také odpovědět: „Věřím v Boha, protože se pak cítím dobře.“ Toto tvrzení může být pravdivé, avšak nedává nám jediný důvod si myslet, že Bůh existuje. Zkrátka nám neříká nic o jeho existenci, pouze o pocitech dotyčného (Harris 2004, s. 62).

V klasického Boha Harris nevěří, nicméně přece by se mohlo zdát, že nějakého „Boha“ uznává. Záleží totiž na tom, jak je onen Bůh nadefinován. Harris obecně věří v racionalitu, transcendenci, pokoru, úctu a lásku. Tyto pojmy, nebo vlastnosti splňují poměrně běžnou definici Boha. Harris by však neřekl že věří v Boha, protože slovo Bůh má negativní zabarvení, které si nese z náboženství výše zmíněných. Uznává však fakt, kdy je Bůh v jistém smyslu velmi cenný, má cenu si to uvědomovat a je to něco, o čem můžeme racionálně mluvit. Pokud bychom nazývali to, o čem se bavíme, Bohem, bránilo by nám to kritizovat všechny nesmysly, které přicházejí s náboženstvím. Harris věří v lidskou mysl, jež podle něj může být trénována, aby byla milující, štedřejší, méně egocentrická, a to v souladu s transcendentem. Je však nutné mít na paměti, že věřit v transcendentno není to samé, jako když atentátník věří, že skončí v ráji obklopen pannami poté, co se vyhodí do povětří (Miller 2010).

¹² Sam Harris sám sebe nazývá spíše sekularistou, protože s pojmem ateista má problém. Proč se bavít o ateistech, když se nebavíme o ne-astrolozích (Whitney 2018).

¹³ Narážka na Pascalovu sázku, kdy vsadit si na víru v Boha je moudré, protože když bude Bůh existovat, půjdu do nebe, když nebude existovat, nic se mi nestane (Röd 2001, s. 165).

3.2 Lidské ego, vesmír a determinismus

Sam Harris se domnívá, že „já“, ten nám všem dobře známý pocit, že jsme osoba, která je tvůrcem myšlenek, je iluzorní. Vychází z toho, co nám říká neuroanatomie: „Z neuroanatomického hlediska to nedává smysl. V mozku není žádné místo, kde by se ego mohlo schovávat.“ (Harris 2014) Podle Harrise, vše, co se nám děje, je výsledkem neustálého procesu v našem mozku. To, co vnímáme jako „já“, je ve skutečnosti neustále probíhající proces. Neexistuje žádná bytost, která by zůstávala nezměněná v průběhu času. I přes to máme pocit, že jsme středem vesmíru. Harris věří, že z tohoto našeho pocitu se můžeme dostat skrze transcenci, tedy jakéhosi odosobnění se. Je nám tak umožněno zažít stav, kdy splyneme s celým polem vjemů. Staneme se tak součástí celku, avšak bez pocitu středu a tím se dostaneme ke skutečnějšímu vnímání reality (Harris 2014). Harris nepopírá vědomí. O vědomí dokonce tvrdí, že je to jedna z mála věcí v tomto vesmíru, která nemůže být iluzí. Nesmyslem a iluzí nazývá pouze ego, ten pocit že se nacházíme v naší hlavě a máme kontrolu nad tím, co prožíváme (The Skeptics Society 2012).

Harris chápe člověka jako součást celku. Jestliže „já“ neexistuje, tak je člověk pouze objekt složený z atomů, který je součástí kauzálního řetězce událostí. Všichni jsme tedy navzájem propojeni a jsme součástí deterministického vesmíru.

Názor, v němž jsou lidé vyjmuti z deterministického světa a jsou individuálními jednotkami, odmítá. Stejně tak kritizuje kompatibilistický názor, že bychom měli svobodnou vůli a že lidská vůle je ušetřena deterministickým zákonům. Harris tvrdí o literatuře, kterou kompatibilisté vyprodukovali v souvislosti s řešením problému svobodné vůle, že je podobná teologii. „Jedná se o snahu z rodu těch, jejichž primárním cílem je nedovolit přírodním zákonům obrátit nás o nějakou drahocennou iluzi.“ (Harris 2015, s. 26)

3.3 Svobodná vůle a iluze svobodné vůle

Běžné pojetí svobodné vůle, jak tvrdí Harris, vychází ze dvou předpokladů. Za prvé, každý z nás se v minulosti mohl zachovat jinak, než se zachoval, a za druhé, člověk je vědomým zdrojem většiny svých myšlenek a činů. V knížce *Svobodná vůle* Harris ukazuje, že oba předpoklady, které jsou potřebné pro svobodnou vůli, jsou mylné. Ve snaze dokázat, že lidé nemají svobodnou vůli, ale pouze iluzi svobodné vůle,¹⁴ Harris využívá nejen vědeckých poznatků, ale také logických argumentů (Harris 2015). Jediným důvodem, proč problém o existenci či neexistenci svobodné vůle existuje, je, že se lidé cítí být autory svých myšlenek a činů. To je však pouze iluze (Harris 2015).

Harris poukazuje na experiment Benjaminu Libeta, který prokázal, že v motorické části mozku vzniká aktivita dříve, než to člověk pocítí. Zmiňuje také jiný experiment inspirovaný Libetem. „Experimentátoři našli v mozku dvě části, z nichž se dalo už 7 až 10 sekund před vědomým rozhodnutím člověka vyčíst, které z tlačítek stiskne.“ (Harris 2015, s.16-17) U dalšího experimentu měli lidé pomocí kurzoru myši na počítači vybírat obrázky na obrazovce. I přes to, že kurzor ovládal někdo jiný měli lidé pocit, že jsou sami tvůrci pohybů. Dělo se tak v případě, kdy těsně před zastavením kurzoru zaslechli název objektu (Wegner 2002). Na základě těchto experimentů, které nelze uvést v soulad s naší představou o svobodné vůli, Harris tvrdí, že svobodná vůle neexistuje. Pakliže pomocí přístrojů a jimi produkováných tvrdých dat víme, co člověk udělá dřív, než si to sám uvědomí, tvrzení, že je člověk tvůrcem svých činů, je automaticky ohroženo. Mezi neurofyzilogickým procesem a myšlenkou samotnou bude vždy nějaká prodleva. Harris však pracuje i s možností, že by prodleva neexistovala.

A i kdyby ta prodleva neexistovala – i kdyby se veškeré duševní stavy časově naprosto kryly s mozkovými stavy v jejich pozadí –, nemohu se přece rozhodnout, co si budu dál myslet nebo jaký budu mít úmysl, dokud ta myšlenka nebo ten úmysl u mě nevyvstanou. Jak bude vypadat můj následující duševní stav? Nevím – prostě nastane. Kde je v tom jaká svoboda? (Harris 2015, s. 17-18)

I kdyby Harris nebral v potaz vědecké experimenty, stejně by neuznával svobodnou vůli. Byli bychom podle něj determinováni vnitřními vlivy našeho mozku, který zase podléhá jiným

¹⁴ Harris zachází ještě dál a tvrdí, že iluze svobodné vůle je pouze iluze (Harris 2015, s. 73).

vlivům, a tak to jde donekonečna. Harris trefně podotýká: „Nemáte bouři pod kontrolou, ale také jste se v ní neztratili. Sami tou bouří jste.“ (Harris 2015, s. 22)

Někteří filozofové hledají opěrný bod při své argumentaci proti determinismu a svobodné vůli v kvantové neurčitosti a náhodě. Jenže náhoda ještě nezaručuje svobodnou vůli. Pokud je determinismus pravdivý, tak jsme ovládáni kauzalitou. Pokud v našem chování hraje roli náhoda, nemůže být řeč o tom, že bychom měli zodpovědnost za své chování (Harris 2015, s. 35-38). Další způsob, jak se někteří snaží připsat člověku svobodnou vůli, je skrze duši. Pokud by člověk měl duši, a tedy jeho mysl by byla tvořená duší, nic by nám to neříkalo o tom, zda existuje svobodná vůle. „Nevědomé operace duše by vám neskýtaly o nic větší svobodu, než vám skýtá nevědomá fyziologie mozku“ (Harris 2015, s. 20) V neposlední řadě dokonce ani subjektivní pocit nenasvědčuje tomu, že bychom měli svobodnou vůli. To můžeme například pozorovat na našich psychických stavech. Proč, když jsme například smutní, si nemůžeme říct, budu veselý a šťastný. A i když si to řeknu, stav mé psychiky se nezlepší. Když upustíme od našeho psychického stavu, který nemůžeme plně ovládat, co o sobě vlastně víme? Mnohdy lidé kolem nás vědí o nás samotných mnohem více. Stačí, aby naslouchali našemu tónu hlasu, pozorovali naše grimasy a posunky, a budou si více vědomi našeho rozpoložení než my sami. Tyto příklady také nejsou ve prospěch svobodné vůle (Harris 2015, s. 14-20).

Mohlo by se zdát, že Harrisovi myšlenky vedou k fatalismu. Harris však před fatalismem po vzoru Denneta varuje a ukazuje, že není vůbec jednoduché nic nedělat, jak fatalismus nabádá. „Jen si zkuste celý den nečinně sedět a čekat, co se bude dít. Je až heroický výkon vydržet to nutkání, které vás nabádá, ať jste aktivní.“ (Harris 2015, s. 41-42)

Harris nejen že varuje před nic neděláním a „konvertováním“ k fatalismu, ale také na několika příkladech ukazuje, proč je dobré si uvědomit, že svobodnou vůli nemáme. Dá se říct, že celou druhou půlku své útlé knížky věnuje právě výhodám plynoucím z přiznání si této skutečnosti. Ztráta pocitu svobodné vůle, jak Harris říká z vlastní zkušenosti, může člověka například po etické stránce vylepšit.

Ze své vlastní zkušenosti mohu říci, že ztráta pocitu svobodné vůle mě po mém soudu po etické stránce jenom vylepšila – protože zvýšila mou schopnost soucitu a odpouštění a snížila můj sklon připisovat si zásluhu na tom, co je pouze mou štěstěnou. (Harris 2015, s. 54)

Ono zlepšení člověka se netýká pouze etiky. Ztráta pocitu svobodné vůle může vést k osvobození nás samých, co se mylných představ o našem životě týká. Pokud si uvědomíme, že jsme ovlivňováni všemi okolnostmi, může to vést k lepšímu starání se o sebe sama a přemýšlením nad životem komplexně. Potom můžeme skutečnou příčinu naší nevrlosti najít v nedostatku cukru v krvi a příčinu unavenosti v nedostatku vody. Pokud si uvědomíme, že nejsme nic jiného než biochemická loutka, dá nám to možnost chytit se provázků a mít alespoň částečnou kontrolu nad svým životem. Částečnou kontrolu nad pomyslným kormidlem, byť stále s vědomím, že jsme sami kormidlováni (Harris 2015, s. 54-55).

3.4 Shrnutí – univerzum, člověk a svobodná vůle

Sam Harris jako představitel filozofického naturalismu neuznává nic nadpřirozeného. Vědu a náboženství vnímá jako nekompatibilní, náboženství pak zcela zavrhuje. Pokud by základy náboženství byly pravdivé, vědecké teorie by byly náchylné na cokoliv nadpřirozeného. Pakliže jsou základní náboženská tvrzení nepravdivá, tak má většina lidí iracionální naděje a obavy. Harris označuje vědu a náboženství jako dichotomii (Harris 2010, s. 25), kdy sám zastává vědecké názory, determinismus a hmotu.

Harrisův pohled na svět jako na deterministický má přímý vliv na to, jak pohlíží na člověka. Svým způsobem Harris popírá lidskou individualitu, a to jak názorem, že „já“ neexistuje (máme pouze iluzi svého „já“), tak myšlenkou, že jsme součástí celku. Na základě deterministického stanoviska jsme všichni ovládnáni kauzalitou a nejsme tedy nic jiného než biochemickou loutkou (Harris 2015, s. 55).

Svobodná vůle je iluze. Naše vůle prostě není naším dílem. Myšlenky a úmysly vyvstávají na základě příčin v pozadí, jichž si nejsme vědomi a nad nimiž nemáme vědomou kontrolu. Tu svobodu, kterou se domníváme mít, nemáme. (Harris 2015, s. 13)

Hned na začátku své knížky *Svobodná vůle* tímto Harris postuluje svůj názor na svobodnou vůli. I přes to, že svobodnou vůli nemáme, nám Harris ukazuje, jaká z této skutečnosti plynou pozitiva. Uvědomění, že jsou lidé ovládnáni vnějšími vlivy, nám dává možnost být více empatictí, chápaví, a v souladu se světem. Sami sebe změnit nemůžeme, nicméně můžeme být pozměněni okolním světem. Dá se tedy jít naproti příležitosti, změnit se podle naší představy tím, že se budeme pohybovat ve vhodném prostředí (Harris 2015, s. 70-71).

4 Porovnání

Hlavním tématem mého porovnání Spinozy s Harrisem je přístup ke svobodné vůli, nicméně si můžeme všimnout i jiných podobností v názorech těchto dvou filozofů. Dá se říci, že podobnost u obou myslitelů není čistě náhodná, neboť jednotlivé názory spolu souvisí a jednotlivé myšlenky na sebe navazují. Vše se odvíjí od toho, zda je člověk determinista, kompatibilista nebo libertarianista. Pokud stejně jako v případě Spinozy a Harrise je onen člověk determinista (to jak ve významu materiálním, kdy svět podléhá kauzalitě, tak i v souvislosti se svobodnou vůlí, kdy determinismus není kompatibilní s myšlenkou svobodné vůle) a chce mít ucelený názorový systém, pak má dotyčný omezené možnosti v otázce postavení člověka ve vesmíru, svobodné vůle a pohledu na svět.

4.1 Náboženství, Bůh a determinismus

Rozdíl mezi Spinozou a Harrisem můžeme najít v přístupu k náboženství a Bohu. Harris je představitelem ateismu a svými knihami jako *The End of Faith* a *Letter to a Christian Nation* popírá Boha a kritizuje náboženství. Naopak Spinoza Boha využívá jako Archimédův bod pro svou filozofii (Hemelík 1996). I přes to, že se Spinoza hlásil k židovskému vyznání, řadil se mezi kritické čtenáře Bible a byl nazýván ateistou. Aby obvinění z ateismu vyvrátil, napsal *Teologicko-politický traktát*, ve kterém Spinoza poukazuje na zneužívání náboženství v politice, a také se pokouší odstranit teologické předsudky v myslích lidí, které jim brání zabývat se filozofií. Kniha však byla natolik kontroverzní, že ji nizozemský soud roku 1674 zakázal (Bartošek 2006). I když se oba filozofové názorově liší, co se týče Boha, tak jak Harris, tak i Spinoza psali kritické texty proti náboženským dogmatům a kritizovali náboženský vliv v politických otázkách.

Názor na to, zda je svět deterministický, či nikoliv, najdeme u obou filozofů stejný. Spinoza i Harris zastávají deterministické stanovisko, kdy pro Spinozu je determinismus důležitou součástí jeho filozofie. Vychází z monismu, kde je Bůh jediná substance a svým výrokem „Bůh čili příroda“ jen utvrzuje svůj monistický postoj (Hemelík 1996). Naopak Harris se opírá o vědecké poznatky 21. století, kdy pro vědu je kauzalita nedílnou součástí. Determinismus je v dnešní době převládající názor, a to i navzdory tomu, že se někteří fyzici snaží argumentovat v neprospěch determinismu událostmi na kvantové úrovni, kde často neznáme příčiny jevů. Nicméně neznalost příčin ještě nevyvrací jejich existenci a není to tedy validním argumentem proti determinismu (Dolák 2010).

4.2 Člověk v kontextu universa

Na postavení člověka ve světě pohlíží oba filozofové podobně. Podle Spinozovy metafyziky je člověk jsoucnem, které se skládá z modu substance s atributem rozlehlosti (lidské tělo) a z modu substance s atributem myšlení (lidské vědomí). Duch a tělo jsou pak pro Spinozu jedno a totéž, jednou je to myšleno ve smyslu atributu myšlení a podruhé ve smyslu atributu rozlehlosti. Tím Spinoza také obchází karteziánský problém. Pokud budeme brát člověka z pohledu substance, tak se ztrácí lidská individualita. Člověk není odlišný od zbytku přírody, neboť je s ní spojený v jednotě substance (Röd 2001). Spinoza, který vychází z metafyziky a ontologie, chápe člověka jako součást celku, nelišící se principiálně od ostatních jsoucnem.

Lidské jsoucnem je tedy podřízeno obecnému řádu a podléhá průběhu kauzálních řetězců. Existuje ve stálé interakci se svým okolím, a je proto vystaveno tlaku vnějších příčin a determinací. (Hemelík 1996, s. 24)

Harris se při formulování svých názorů neopírá o metafyziku a ontologii, jak je tomu u Spinozy, ale při své argumentaci využívá nejčastěji poznatků z neurovědy. Základ pro pochopení, kam člověk zapadá v kontextu vesmíru, náleží v teorii ega. Většina lidí se necítí identická se svými těly, spíše mají pocit, že jsou uvnitř těla, nejčastěji pak ve své hlavě. Jenže ten pocit ega, které by se mělo nacházet podle některých v hlavě, je iluzorní. Není žádné místo, kde by ego v mozku mohlo být. Navíc se sami neustále vyvíjíme a jsme tak vlastně procesem nežli něčím stálým (Harris 2014). V souvislosti se světem kolem nás jsme pak podřízeni kauzálním zákonům.

Naše myšlenky a činy jsou determinovány nevědomými procesy v našich neuronech – a ty jsou zase determinovány dalšími předchozími příčinami, jichž si subjektivně nejsme vědomi. (Harris 2015, s. 24)

Jak Spinoza, tak Harris ubírají na důležitosti lidské individualitě. Tvrdí, že člověk, stejně jako vše okolo něj, podléhá kauzálním zákonům, a že tedy není nic víc než součást celku. V případě Spinozy součástí substance, kterým je Bůh, v případě Harrise součástí světa, který je složen z atomů. U obou filozofů pak tento názor souvisí s otázkou svobodné vůle a přístupu k životu.

4.3 Svobodná vůle

Přístup ke svobodné vůli, zdá se mi, mají oba filozofové stejný. Spinoza tvrdí, že lidé nejsou schopni dohlédnout pravých příčin svého jednání, byť si jsou vědomi svého chtění a pudů. To má za následek jejich mylný pocit, že mají svobodnou vůli (Spinoza 2004, s. 43). Harris má podobný názor. Podle něj mají lidé pocit svobodné vůle na základě předpokladu, kdy oni sami jsou autory svých myšlenek. Víme však, že uvědomění myšlenek probíhá i několik vteřin poté, co by se daly detekovat na mozkovém skeneru. Stejně jako u Spinozy tak ani podle Harrise člověk není schopen dohlédnout pravé příčiny svého jednání (Harris 2015, s. 32).

Spinoza chápe svobodnou vůli jako takovou, která determinuje sama sebe (Spinoza 2004, s. 10). Harris naopak vychází z běžného pojetí svobodné vůle kdy, aby měl člověk svobodnou vůli, musel mít možnost se v minulosti zachovat jinak, než se zachoval, a že my sami jsme zdrojem svých myšlenek a činů (Harris 2015, s. 14). Oba filozofové se shodují v podmínkách pro svobodnou vůli, aby ji mohli uznat jako existující. Tou podmínkou je, aby dotyčný byl sám zdrojem svého konání a své vůle. Jak Spinoza, tak Harris to však nepřipouští a jsou přesvědčeni o tom, že na každého z nás působí vnější faktory, které ovlivňují naše chování, potřeby a v neposlední řadě samotné myšlenky. Díky tomu je představa svobodné vůle u člověka pro oba nepřijatelná. U Spinozy je tento závěr důsledkem jeho monisticky pojímaného světa a u Harrise přísně deterministického pohledu na svět.

Z tohoto pojetí svobodné vůle u obou filozofů vyplývá stejný závěr, a sice že lidé mají pouhou iluzi svobodné vůle. Spinoza sice nikde explicitně nepoužívá toto slovní spojení, nicméně mé tvrzení vyplývá z toho, co Spinoza píše ve svých knihách. Nejvíce pak, jak jsem již zmínil, v pasáži z *Etiky*, která se zabývá domněnkou lidí, že jsou svobodní, ačkoliv nedohlíží pravé příčiny svého chování (Spinoza 2004, s. 43). U Harrise najdeme slovní spojení iluze svobodné vůle pokaždé když projevuje svůj názor na tuto problematiku. Dokonce zachází ještě dál a tvrdí, že i ona iluze svobodné vůle je pouhou iluzí, protože ani subjektivně, když se nad tím opravdu zamyslíme, nemáme pocit, že bychom byli svobodní (Harris 2015, s. 73).

Někdo by si mohl říct, že pokud výše zmínění filozofové mají pravdu, co se týká determinismu, postavení člověka ve světě a svobodné vůle, pak nemá cenu se o něco snažit, protože je vše předem dané a nemáme na to tedy vliv. Opak je ale pravdou. Spinoza i Harris sice mají podle některých kontroverzní myšlenky, nicméně oba nabízejí východisko a způsob, jak vytěžit co nejvíce z lidské nesvobody.

4.4 Praktická filozofie

U Spinozy, když mluvíme o filozofii, tak mluvíme o filozofii člověka, někdy také o filozofické antropologii. Martin Hemelík shrnul cíl snažení se holandského filozofa tímto způsobem. „To, oč se holandskému filosofu jedná v první řadě, co mu především tane na mysli a vystupuje se vši naléhavostí, je lidská cesta ke svobodě, štěstí a blaženosti.“ (Hemelík 1996, s. 15) Spinoza sice v první části *Etiky* mluví o Bohu, ale činí tak pouze proto, aby měl opěrný bod pro svou filozofii. Zbytek své neznámější knihy věnuje vysvětlování tomu, jak vypadá cesta ke štěstí, spokojenosti a věcem související s touto cestou. Dalo by se říct, že Spinozova filozofie je praktická a svým způsobem se jedná o jakýsi návod, jak žít (Hemelík 1996).

Cesta, kterou Spinoza ukazuje, je cestou člověka, jenž se nachází v základním stavu existování a snaží se přiblížit k ideálnímu způsobu bytí. Základní stav se vyznačuje lidskou nevědomostí a iluzorním poznáním skutečnosti. Člověk nacházející se v základním stavu existování podléhá tělesné schránce, chrtičům a je ovlivňován afekty v plné míře. Kvůli tomu je také podřízen největší možnou měrou obecnému řádu. Ideální způsob bytí se naopak vyznačuje schopností člověka vyrovnávat se s tlakem vnějších příčin, a to na základě rozumu, podle kterého se řídí. Dostává se mu adekvátního poznání a uvědomění o obecném řádu věcí, jehož je sám součástí. Jakmile se člověk dostane na takovou cestu, která má jasný cíl a jakmile začne zdokonalovat svůj rozum a získá adekvátní poznání, naučí se také mírnit vliv afektů. U takového člověka poté mluvíme o pravé spokojenosti ducha (Hemelík 1996, s. 24-37).

Když se podíváme na to, jaké knihy Harris vydává a jakým tématům se věnuje, tak bychom u něj mohli vidět jistou snahu o zlepšení společnosti. V *The End of Faith* kritizuje náboženství a upozorňuje na jeho přetrvávající vliv v 21. století. Přestože není empiricky dokazatelné, bere se na něj ohled, což Harris vidí jako absurdní. Ve své knize *The Moral Landscape* se snaží ukázat, že věda a konkrétně pak neurověda je ten správný nástroj pro určování morálních hodnot. V eseji *Lying* poukazuje na možnost, jak zlepšit společnost a zjednodušit naše životy tím, když nebudeme lhát v situacích, kdy běžně lžeme. V neposlední řadě vydává podcast a snaží se ostatním pomoci při meditacích (Whitney 2018). Stejně jak je tomu u Spinozy, i Harris nabízí pozitiva, které plynou z jeho kontroverzních názorů a ukazuje způsob, jak by se dal zlepšit život nás všech.

Způsob života, který Harris nastiňuje je založen na racionalitě a empirii. Klade důraz na pokládání si otázek, jestli ten nebo onen názor má skutečně nějaký empirický základ, nebo se jedná pouze o domněnku či víru (Harris 2004). Pokládá za důležité jednou provždy si přiznat,

že nemáme svobodnou vůli a že nejsme autory svých myšlenek. Pokud tak učiníme, můžeme se na svět a dění v něm dívat novými očima. Pohled na svět, kdy vše má příčinu a následek nás může obohatit, jak v přístupu k nám samým, tak v přístupu k ostatním tím, že budeme mít více pochopení a tolerance vůči jejich jednání. Harris si však uvědomuje riziko fatalismu, kterému by někteří mohli propadnout a varuje před ním. Nabádá naopak k aktivitě. Přestože se zdá, že je vše dané a nemůžeme nic dělat, tak je naše aktivita důležitá (Harris 2015). Uvědomění si své pozice v kontextu univerza můžeme dosáhnout díky transcendenci. Dosáhneme tak pocitu, že jsme součástí celku, podléhající stejným zákonům jako vše kolem nás (Harris 2014). U Harrise lze nalézt i velká inspirace východním náboženstvím, a to hlavně buddhismem. K dosáhnutí transcendence doporučuje hlavně meditace, které zároveň pomáhají zbavit se všudypřítomných myšlenek a dostat se do stavu, kdy si uvědomujeme jednotlivé myšlenky, jak jdou za sebou. Jednotlivé okamžiky nám pak dávají pocit našeho „já“. Zbavit se myšlení znamená zbavit se subjektu a objektu. Také zmizí základní rozdíl mezi stavy utrpení a štěstí. Meditace nám tak můžou pomoci uvědomit si, že naše představa o sobě nekoresponduje s realitou a můžeme tak dosáhnout lepšího poznání skutečnosti (Harris 2004, s. 214-218).

5 Závěr

Cílem této práce bylo potvrdit nebo vyvrátit mou domněnku o tom, že Baruch Spinoza a Sam Harris, jakožto dva filozofové, které od sebe dělí tři století, si jsou názorově velmi podobní, a to hlavně v oblasti svobodné vůle. Přestože oba filozofové zapadají do jiného historického kontextu a své názory staví na jiných základech kvůli době, v níž své názory formulují, snažil jsem se najít podobnost hlavně v knihách, které každý z výše zmíněných filozofů napsal.

V krátkém historickém přehledu jsem nastínil vývoj přístupů ke svobodné vůli. Dozvěděli jsme se například o postoji Platóna a Aristotéla, kdy Platón bral svobodnou vůli jako druh sebeovládání, Aristotelés pak tvrdil, že jsme výsledkem předchozích rozhodnutí a jako racionální bytosti máme možnost se ve většině případu dobrovolně rozhodovat. V duchu atomismu řešili Epikurejci problém, jak může být člověk svobodný, když se skládá z atomů. Svobodu člověku přiznali na základě toho, že atomům přisoudili vlastnost malých odchylek, čímž se má člověk vymanit z atomistického pojetí světa, kde vládne příčina a následek. Ve středověku se řešil problém spojený se svobodnou vůlí a náboženstvím, a sice jak může být Bůh zlý a jakou roli hraje ve světě člověk. Sv. Augustin došel k názoru, že je to právě člověk, kdo může za zlo ve světě, které páchá ze své svobodné vůle. V raném novověku se přidal problém s posmrtným životem a Božím soudem, neboť otázka svobodné vůle souvisí i s morálkou a vinou člověka. Pokud by svobodnou vůli člověk neměl, Boží soud a následný ráj by nedával smysl. Největší zvrat, dalo by se říci, přišel v 19. století kvůli potvrzení existence atomů jako základních částic hmoty. To nahrávalo deterministickému přístupu ke světu a svobodná vůle člověka byla ohrožena. Vznikly tak tři základní přístupy ke svobodné vůli, kdy podle průzkumu, který provedli David Bourget a David J. Chalmers, 59,1 % filozofů uznává kompatibilismus, 13,7 % libertarianismus a 12,2 % determinismus. Z historického hlediska víme, že vždy převládala snaha o nacházení argumentů pro zachování svobodné vůle člověka, a i sám autor nejznámějšího pokusu proti svobodné vůli Benjamin Libet se odklonil od možnosti, že bychom svobodnou vůli neměli.

V části o Spinozovi jsem v krátkém medailonku popsal filozofův život a zmínil známé knihy, jež napsal. Ukázal jsem jednotlivé aspekty jeho filozofie, v krátkosti představil metafyziku a pojetí Boha, které je pro Spinozu stěžejní a kauzální pohled na svět, jenž vyplývá z monisticky pojatého světa. Stručně jsem se věnoval teorii afektů, které souvisí s lidskou svobodou, a nakonec jsem popsal samotný postoj holandského filozofa na svobodnou vůli,

při čemž jsem vycházel hlavně z *Etiky*, kde Spinoza tvrdí, že se lidé pouze domnívají, že mají svobodnou vůli.

U Harrise jsem použil stejnou strukturu jako u Spinozy, kdy jsem nejprve krátce zmínil jeho životopis a činnosti kterými se zabývá a poté se věnoval jeho názorům. Větší prostor jsem dal kritice náboženství, protože to považuji za jednu z jeho hlavních činností, a také proto, že díky *The End of Faith* vešel do povědomí široké veřejnosti. Deterministické stanovisko nebylo třeba více rozepisovat, neboť Harris vychází z nejpravděpodobnějšího pojetí světa, což se zdá být deterministické. Je to opodstatněné tím, že je na kauzalitě založena věda. Díky opakování různých pokusů můžeme ověřovat naše hypotézy, a tím spíš je nasnadě uznávat, a ne popírat, determinismus. Zajímavá je Harrisova teorie ega, přičemž je zjevné, že vychází z východního náboženství a bere si velkou inspiraci z buddhismu. Pojímát člověka jako součást celku, tak jak to dělá Harris, není v západním světě zela běžné. Kapitulu jsem ukončil jeho názorem na svobodnou vůli, o které říká, že ji nemáme. Máme podle něj pouhou iluzi iluze svobodné vůle. Vycházejíc z determinismu a z toho, že jsme součástí kauzálního systému, označuje lidi jako biochemické loutky na provázcích, s kterými můžeme jen omezeně hýbat.

Hlavním rozdílem mezi Spinozou a Harrisem je v pohledu na Boha. Zatímco pro Spinozu je Bůh pomyslným Archimédovým bodem, pro Harrise je idea Boha něco obskurního. Nutno podotknout, že Spinoza Boha využívá hlavně jako onen pevný bod a základ pro svou metafyziku, ze které vyhází, a nikoliv jako ideu něčeho, k čemu je dobré vzhlízet a uctívat jako je tomu v náboženstvích. V kritice náboženství si jsou oba filozofové podobní, co se týká vlivu ve společnosti a nárokování si pravd, které údajně plynou z Bible. Harris sice zastává vyhrcořenější stanovisko oproti Spinozovi, ale to nejspíše kvůli tomu, že měl Spinoza židovský původ, kdežto Harris je zarytý ateista. Oba filozofové uznávají determinismus jakožto princip, který funguje ve světě, nicméně Spinoza věří v determinismus na základě své metafyziky, kdežto Harris vychází z empirie a obecného názoru. Tento rozdíl je však pochopitelný, neboť Spinoza při utváření svého názoru měl diametrálně odlišné prostředky než Harris. Oba filozofové chápou člověka jako součást celku podřízeným stejným zákonům, jako vše kolem něj. Tento, dalo by se říci holistický přístup k člověku, získává v dnešní době na oblibě, a to hlavně díky rostoucímu zájmu o východní učení.

Větší váhu než samotný názor obou filozofů, že svobodnou vůli lidé nemají, má přístup každého zvlášť. To, jak se postavili k důsledkům, které z této skutečnosti plynou ukazuje, že se jedná o filozofy, kteří hledají způsob, jak žít co nejlépe. Není náhodou, že Spinoza nazval svou nejznámější knihu *Etika*, stejně tak není náhodou, že Harris nazval jedno ze svých děl, kde

se věnuje morálce a jejím možným stanovením na základě technologie, *The Moral Landscape*. Spinozova snaha získat adekvátní poznání a zdokonalovat rozum je v paralele s Harrisovým používáním dokazatelných a logických argumentů při popisování světa, ve kterém žijeme a tím získávat poznání co nejbližší realitě.

Hlavním tématem porovnání Spinozy s Harrisem měla být svobodná vůle, nicméně během psaní jsem zjistil, že Baruch Spinoza a Sam Harris toho mají mnohem více společného, než by se na první pohled zdálo. Potvrdil jsem mou domněnku o podobnosti obou filozofů a došel k závěru, že názor na svobodnou vůli je sice důležitý pro filozofii každého zvlášť, nicméně důsledky plynoucí z jejich názorů jsou mnohem zajímavější pro život každého z nás, než to, jestli ve skutečnosti svobodnou vůli máme, nebo nemáme.

6 Seznam použité literatury

- Bartošek, Pavel. 2004. „Od panteismu k radikální demokracii". In *Etika*, Druhé vydání, 273–86. Dybbuk.
- . 2006. „Spinozův Theologicko-politický traktát: dějinná a srovnávací studie". *Reflexe*, č. 30: 5–27.
- Bourget, David, a David J. Chalmers. 2014. „What Do Philosophers Believe?" *Philosophical Studies* 170 (3): 465–500.
- Dolák, Antonín. 2010. „Svoboda vůle: Sic et Non". *Organon F* 17 (3).
- Fischer, John Martin, ed. 2007. *Four Views On Free Will*. Great Debates In Philosophy. Malden: Blackwell Pub.
- Harris, Sam. 2004. *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*. 1st ed. New York: W.W. Norton & Co.
- . 2006. *Letter to a Christian Nation*. 1st ed. New York: Knopf.
- . 2010. *The Moral Landscape: How Science Can Determine Human Values*. 1st Free Press hardcover ed. New York: Free Press.
- . 2014. „Sam Harris: The Self Is an Illusion". Big Think. 16. září 2014. <https://bigthink.com/videos/sam-harris-on-self-transcendence>.
- . 2015. *Svobodná vůle*. Přeložil Kateřina Ctiborová.
- Havlíček, Ondřej. 2013. „Filosofický problém svobodné vůle". *E-LOGOS* 20 (1): 2–24.
- Hawking, S. W. 2007. „Princip neurčitosti". In *Stručná historie času: od velkého třesku k černým díram*, přeložil Vladimír Karas, 61–69. Praha: Argo : Dokořán.
- Hemelík, Martin. 1996. *Spinoza*. Olomouc: Votobia.
- . 2006. *Spinoza: doba, život a myšlenky novověkého filosofa*. Praha: Filosofia. Nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR.
- Hofer, Carl. 2016. „Causal Determinism". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editoval Edward N. Zalta, Spring 2016. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/determinism-causal/>.
- Israel, Jonathan I. 2001. *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750*. Oxford: Oxford University Press.
- Kane, Robert. 2005. „Introduction: The Contours of Contemporary Free Will Debates". In *The Oxford Handbook of Free Will*, 19–24.
- , ed. 2011. *The Oxford Handbook of Free Will*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.

- Libet, B. et al. 1983. „Time of Conscious Intention to Act in Relation to Onset of Cerebral Activity (readiness-potential)". *Brain* 106 (3): 623–42. <https://doi.org/10.1093/brain/106.3.623>.
- McKenna, Michael, a D. Justin Coates. 2020. „Compatibilism". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editoval Edward N. Zalta, Spring 2020. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/compatibilism/>.
- Miller, Lisa. 2010. „Sam Harris Believes in God." *Newsweek* 156 (17): 42–43.
- Nahmias, Eddy. 2012. „Defining Free Will Away". *The Philosophers Magazine* 58 (3): 110–14.
- O'Connor, Timothy, a Christopher Franklin. 2019. „Free Will". In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editoval Edward N. Zalta, Summer 2019. Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/freewill/>.
- Röd, Wolfgang. 2001. *Novověká filosofie. I.* Přeložil Jindřich Karásek. Praha: OIKOYMENH.
- Spinoza, B. 1932. *Krátké pojednání o Bohu, člověku a jeho blahu; Listy.* Přeložil František KALDA a Josef Hruša. Praha: Česká akademie věda a umění.
- Spinoza, Benedictus de. 2000. *Metafyzické myšlenky: bilingva.* Přeložil Martin Hemelík. Praha: Filosofia.
- . 2004. *Etika.* Přeložil Karel Hubka. Praha: Dybbuk.
- The Skeptics Society. 2012. *Sam Harris on "Free Will"*. <https://www.skeptic.com/lectures/sam-harris-on-free-will/>.
- Wegner, Daniel M. 2002. *The Illusion of Conscious Will.* Cambridge, Mass: MIT Press.
- Wegner, Daniel M., a Thalia Wheatley. 1999. „Apparent Mental Causation: Sources of the Experience of Will." *American Psychologist* 54 (7): 480–92. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.7.480>.
- Whitney, Chad. 2018. *Sam Harris: A Biography.* CreateSpace Publishing.